

Ігор СКОЧИЛЯС (Львів)

ПІВДЕННА МЕЖА ГАЛИЦЬКОЇ (ЛЬВІВСЬКОЇ) ЄПАРХІЇ У XV–XVIII СТОЛІТТЯХ (ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

До кінця XIV – початку XV ст. канонічна територія Галицької єпархії охоплювала також терени Пруто-Дністровського межиріччя та Східного Прикарпаття, що на півдні сягали берегів Дунаю та дністровського Білгорода (Аспрокастропа), єпископська катедра якого щонайменше у другій половині XIV підлягала митрополічному престолу в Галичі. Населення, котре проживало на цих теренах, мало поліетнічний характер. На дуалістичний характер регіону виразно вказують його стереотипні назви у руських і візантійських джерелах (зокрема в актах Царгородського патріархату) – “Русо-Влахія” та Молдо-Славія (“Росоѡлаχια”, “Рѡсовлахиѧ”, “Россовлахиѧ”, “Молдославиѧ”)¹. Унікальне джерело з історичної географії середньовічної Русі – перелік міст “А се имена всем градом рускым далним и ближним”² (укладений, найвірогідніше, у канцелярії предстоятеля Київської митрополії Кипріяна (1375–1406) в останньому десятилітті XIV ст.) серед 358 руських міст називає і 13 волоських (молдавських) міст – “А на сеи стороне Дунаа”. Згадані в реєстрі “волоські гроди” згодом вже в XIII ст. були центрами намісницьких округів Галицької єпархії. З огляду на політичний статус “Русо-

¹ Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana collecta / Ed. F. Miklosich, I. Müller. – Vindobonae, 1862. – Vol. 2: Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV–MCCCII e codicibus manu scriptis bibliothecae palatinae Vindobonensis. – P. 241–245, 494–495. Див. також: Голубинский Е. Е. Краткий очерк истории православных церквей Болгарской, Сербской и Румынской или Молдо-Валашской. – М., 1871. – С. 331; Григорович В. И. Что значит Россовлахия в греческих документах? // Труды третьего археологического съезда в России, бывшего в Киеве в Августе 1874 года. – К., 1878. – Т. 2. – С. 49–50; Однороженко О. Родова геральдика Русо-Влахії (Молдавського господарства) кінця XIV–XVI ст. – Харків, 2008. – С. 4; Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – Poznań, 1996. – S. 22. Остання узагальнююча праця з історії волохів – сучасних молдаван і румунів: Istoria românilor / Red. Acad. Ș. Ștefanescu și T. Mureșanu. – București, 2001. – Vol. 1–4.

² Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М.; Л., 1950. – С. 475–477. Див. також: Насонов А. Н. “Русская земля” и образование территории Древнерусского государства: Историко-географическое исследование. – СПб., 2006. – С. 128–130; Полевой Л. Л. Очерки исторической географии Молдавии. XIII–XV вв. – Кишинев, 1979. – С. 43–67; Тихомиров М. Н. Русское летописание. – М., 1979. – С. 94, 96–98.

Влахії” та місійний характер місцевих православних парафій, вони, ймовірно, об’єднувалися в більший церковний округ – генеральне намісництво-крилос (назвемо його умовно “Русо-Влахійське”). Його центром, припускаємо, була не віддалена від Галицької катедри Сучава, а близька Коломия, яка фігурує в перелікові “волоських гродів” як географічний центр Гуцульщини й Покуття.

Утрата Галицькою єпархією “Русо-Влахії” безпосередньо пов’язана з утворенням наприкінці 50-х – на початку 60-х років XIV ст. Молдавської держави у Дністровсько-Карпатському регіоні (вперше “*Terra Moldaviae*” (назва пішла від р. Молдова) згадується 1360 р.)³. Внутрішні міжусобиці в Золотій Орді середини XIV ст. дали змогу населенню Прикарпаття звільнитися з-під залежності від татар, що збіглося з приходом у цей регіон Драгоша й правлінням воєводи з Марамороша Богдана I (1359/61–1365 або 1361/63–1367), ймовірно, русина з походження. Ці події в румунській історіографії й прийнято вважати початком становлення молдавської державності. Таким чином терени, які протягом майже двох століть у тій чи іншій формі підлягали Галицько-Волинській Русі, увійшли до складу Молдавського князівства. Це привело до перенесення еклезіальної межі Руської церкви далеко на північ, до Покуття та Подільської землі, яка в кінцевому підсумку стабілізувалася аж на берегах Черемошу, Пруту та Дністра.

Покутська межа на Черемоші й Пруті

Галицько-молдавська церковна межа розпочиналася від “кута”, у верхів’ях Білого Черемошу, на стику державних кордонів Корони Польської, Угорського королівства (Семигорода⁴) та Молдавського князівства. Як свідчить грамота угорського короля Андрія II скарбникові Денису про надання йому поселення Сейшлак у північно-східному Семигороді (1228), у XIII ст. кордони Галицько-Волинської Русі на півдні також сягали середньої течії р. Золота Бистриця, тобто району, де пізніше сходилися території тих самих держав (уздовж річки

³ *Гюзелев В.* Извори за средновековната история на България (VII–XV вв.) в австрийските рукописни сбирки и архиви. – София, 1994. – Т. 1. – С. 215–216, 227, 231–235; *Коновалова И. Г.* Арабские источники XII–XIV вв. по истории Карпато-Днестровских земель // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования. 1990 год. – М., 1991. – С. 73–75, 91–92; *Руссев Н.* Волохи, русские и татары в социальной истории средневековой Молдавии // Русин: Международный исторический журнал. – Кишинев, 2005. – № 2 (2). – С. 93–96. Генезу молдавської державності пізнього середньовіччя та нового часу представляють класичні праці румунської історіографії: *Iorga N.* Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen. – Gotha, 1905. – Bd. 1–2; *Xenopol A.* Istoria Românilor din Dacia Traiană. – București (f. a.) / Ed. A 3-a; revăzută de I. Vlădescu. – Vol. 1–4. Див. також новішу монографію Ш. Горовея: *Gorovei Ș.* Întemeierea Moldovei: Probleme controversate. – Iași, 1997.

⁴ Як державне утворення у васальній залежності від турків, Семигородське князівство (Трансільванія) утворилося 1541 р. внаслідок розпаду Угорщини після невдалої для неї битви під Магочем 1526 р. Наприкінці XVII ст. (1687 р.) Семигород потрапив під владу Габсбурзької династії.

Шайо, притоки Великого Самошу, далі до джерел Будаку, що впадав у Шайо, поблизу гір Климента та на схід від міста Бистриця)⁵.

Згідно з дослідженнями Мирона Кордуби, після утворення наприкінці 50-х – на початку 60-х років XIV ст. Молдавської держави кордон між Молдавією та Галицькою Руссю (яку на той час вже окупувало Польське королівство, а пізніше Угорщина) пролягав від верхів'їв Пруту аж до місця, де ця річка повертала на схід. Саме тут, у верхів'ях Пруту, було зведено дерев'яні церкви, які є класичними зразками гуцульського стилю української сакральної архітектури⁶. Тут кордон ішов у північно-східному напрямку, досягаючи Дністра вище гирла Стрипи. Далі на схід природним польсько-молдавським кордоном був Дністер⁷. Таким чином, під контролем волохів опинилися володіння колишнього Галицько-Волинського князівства з багатими соляними копальнями та важливим торгово-адміністративним центром – містом Коломиєю. Ситуація змінилася в 1390-х рр., коли Польща, скориставшись невдалим виступом господаря Романа разом з руськими князями Коріатовичами проти Вітольда на Поділлі, захопила територію Покуття. Фундаційна грамота воєводи Олександра початку XV ст. (збережена у підтвердному привілеї Стефана Великого 1490 р.) для Радівецького єпископства (заснованого в 1402–1403 рр.) про закріплення за його катедрою 50 церков з “попами”, дає змогу з'ясувати й генезу первісної молдавської межі Галицької єпархії, що сформувалася після утворення в Русо-Влахії власних ієрархічних структур. У цьому переліку парафій (церков) Радівецької катедрі присутні поселення, розташовані в долині Черемошу (зокрема Банилів, Вижниця, Замостя, Калинівці)⁸. Таким чином, межі Радівецької єпархії від часу її фундації сягали правого берега Черемошу. Водночас на лівому березі річки, тобто на території Галицького Покуття, радівецьких парафій грамота Олександра не згадує. Таким чином, польсько-молдавський договір 1395 р., за яким Покуття було передане Короні, стабілізував і південну межу Галицької єпархії, розмежувавши її із Сучавською церквою⁹, що відокремилась від Галича приблизно в той самий період. Відтоді південні межі Галицької єпархії орієнтувалися

⁵ Кордуба М. Молдавсько-польська границя на Покуття до смерті Стефана Великого // Науковий збірник, присвячений проф. М. Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці у Галичині (1894–1904). – Львів, 1906. – С. 2. Див. також: *Грушевський М.* Історія України-Руси: У 11 т., 12 кн. – К., 1993. – Т. 3: До року 1340. – С. 78, 501.

⁶ Історико-архітектурну характеристику цих храмів наводить: *Слободян В.* Церкви долини Верхнього Пруту // Народознавчі зошити. – Львів, 2000. – № 2. – С. 299–305.

⁷ Кордуба М. Молдавсько-польська границя... – С. 14–15.

⁸ *Петрушевич А. С.* Бывшая Радовецкая епископия на Буковине // Литературный сборник, издаваемый Галицко-Русскою Матицею. – Львов, 1886. – Год 1885. – Вып. 4. – С. 175–187. Історії Радівецької єпархії присвячена давніша праця Дімітріу Дана: *Dan D.* Cronica episcopiei Rădăuți cu apendice de documente slavone originale și mai multe ilustrațiuni. – Viena, 1912.

⁹ Різні аспекти інституційного розвитку Сучавської митрополії розглядаються в сучасному дослідженні О. Гонци: *Gonța A. I.* Studii de istorie medievală. – Iași, 1998.

на політичну амплітуду взаємин Кракова (Варшави) і Сучави та водночас залежали від неї.

Переважно водний характер еклезіальної межі на Покутті підтверджує і грамота Стефана 1490 р. Більшість поселень, які вона відносить до Радівецької єпархії¹⁰, локалізуються на західному березі Черемошу, у верхній течії річок Прут і Серет та у межиріччі Пруту й Дністра (між Чернівцями й Хотиним), тобто на захід і північ від столиці єпархії – міста Радівці (Редеуци). Таким чином, з початку XV й аж до кінця XVIII ст. південний, молдавський кордон Галицької (Львівської) єпархії межував із православними парафіями Радівецької єпархії Сучавської (з 1677 р. – Яської) митрополії й не переходив Черемош і Дністер. Один з документів 1433 р. так описує нові межі державного кордону на північ від Пруту, які, припускаємо, накладалися й на еклезіальну межу між Галичем і Радівцями: “Між Снятином із польського боку і Шипинцями з молдавського – ріка Колочин¹¹; від сеї ріки поперек поля Болохова аж до Дністра, висше села Потока, яке також до Волохів має належати, а далі Дністром аж до моря”¹². Таким чином, у тому місці, де Прут повертав на схід, при впадінні у нього Колочину (Снятинки), польсько-молдавський кордон зразка 1433 р. простягався на північ уздовж течії цієї річки. В її верхів’ях (поблизу с. Гаврилівці на молдавському боці) кордон ішов у північно-східному напрямку до Дністра, оминаючи сс. Ставчани, Товтри й Вікно на польському боці та Давидівці, Заставну й Погорилівку – на молдавському. У районі сс. Онут і Чорний Потік він досягав слабозаселених берегів Дністра¹³.

Дещо на схід було перенесено й молдавсько-польський кордон уздовж течії Черемошу. Хоча Вашківці в 1430-х рр. залишилися за Молдавією, далі на південь весь правий берег Черемошу перейшов під контроль Польщі. Як установив Мирон Кордуба, актуальна з 1433 р. погранична межа “покидала Черемош на захід від Вашківців, врізувала ся вигненим на схід луком між Волоку і Станівці і тримала ся менш-більш західного збока горбовини черемошсько-серетського вододілу, зближаючи ся враз із ним що раз то більше до Черемоша”¹⁴. Такі поселення на правому, буковинському, березі річки, як Банилів, Замостя і Миліїв, у Галицьких актових книгах 1445–1457 рр. фігурують у складі Снятинської волості (in districtu Sniathinensi)¹⁵. Очевидно, до Польщі відійшли й інші існуючі на той час поселення в долині Правого Черемошу – Вижниця, Вилавче, Волока, Довгополе, Замостя, Іспас, Корачів,

¹⁰ Див.: *Петрушевич А. С.* Бывшая Радовецкая епископия... – С. 176–179.

¹¹ Ліва притока Пруту, що протікала через Кулачин, східне передмістя Снятина, у XVI ст. мала назву Снятинка, пізніше відома як Турецький Потік.

¹² Цит. за: *Кордуба М.* Молдавсько-польська границя... – С. 18–19.

¹³ Історичну карту Покуття й Буковини див.: Там само (після с. 27).

¹⁴ Цит. за: Там само. – С. 20.

¹⁵ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1887. – Т. 12. – С. 135, 137, 210, 218, 247, 249 (№ 1496, 1523, 2461, 2530, 2793, 2816).

Миліїв, Путилів, Ростоки¹⁶. Ця доволі вузька прикордонна смуга, за даними літопису Некульчі, після невдалого походу короля Ольбрахта в Буковину 1497 р.¹⁷ наступного року була повернута господареві Стефану Великому. Це сталося після успішного рейду волохів на Поділля і Галицьку Русь та укладення нового польсько-молдавського договору. Тоді Молдавії, окрім Правого Черемошу, дісталися також землі на півночі Шипинської землі, які відійшли до Покутського регіону в 1433 р.¹⁸.

Політичні зміни на покутсько-буковинському пограниччі, ймовірно, привели й до пересунення меж Галицької єпархії за Черемош. На його правому березі місцеві православні парафії, що належали до юрисдикції радівецького владики, протягом 1430-х – 1490-х рр. цілком могли перейти під контроль Галицької катедри, хоч документальних підтверджень цьому немає. Якщо й справді парафії на Правому Черемоші в цей період змінили свій канонічний статус, то ініціатором цих змін навряд чи був митрополічий намісник у Галичі. Протягом усього XV ст. Галицька єпархія переживала внутрішню інституційну кризу, тому її духовенству залежало на підтриманні тісних культурно-релігійних зв'язків з Молдавською митрополією, завдяки яким Православна церква у Галичині значною мірою зуміла зберегти свою еклезіальну ідентичність. Тому нова конфігурація єпархіальних меж на Черемоші та на південь від Дністра, у Шипинській землі, могла скластися виключно на вимогу польської адміністрації краю.

Після завершення збройного протистояння навколо Покуття в 30-х роках XVI ст. державний кордон між Молдавією та Річчю Посполитою стабілізувався. Оскільки певне напруження зберігалось й надалі, 1598 р. варшавський сейм постановив провести розмежування з Волоською землею (“z ziemią Wołoską”), створивши відповідну комісію для уточнення кордону спільно з молдавськими граничними комісарами¹⁹. Фактично ж у даному разі йшлося про пограничну смугу на Покутті, позаяк далі на схід аж до гирла Ягорлика молдавський кордон Польсько-Литовської держави визначався за руслом Дністра. Стабілізацію покутської й мукачівської меж Галицької (Львівської)

¹⁶ Історичну карту Покуття й Буковини див.: Кордуба М. Молдавсько-польська границя... – С. 27 і далі.

¹⁷ Опис цього походу та дії у відповідь Стефана Великого наводять, зокрема, Бистрицький і Молдавсько-польський літописи під 7005 (1497) р.: Славяно-молдавские летописи XV–XVI вв. – М., 1976. – С. 31–33, 109–110.

¹⁸ Мирон Кордуба припускає, що “Польща згодила ся мовчки на страту земель придбаних у 1433 р., аби тим робом втихомирить претенсії Стефана ще й на Покуте” (Кордуба М. Молдавсько-польська границя... – С. 19–21; цит. на с. 21).

¹⁹ “Deputowaliśmy osobnym listem [...] pewne osoby do czynienia sprawiedliwości zobopolney między Ziemią Wołoską, y Woiewodztwy Koronnemi, Ruskim y Podolskim: ktorzy z Kommissarzmi Wielmożnego Woiewody Wołoskiego porozumiewszy się o czasie, wedle prawa onych ziem, pakt y zwyczajow dawnych, sprawiedliwość czynić, y rozgranicza Ziem przysięgłych odprawić zupełną mocą będą mogli, iako szerzey w Komissy dołożono” (Kommissyа między Woiewodztwy, Ruskim y Podolskim, y Ziemią Wołoską // Volumina legum. – Petersburg, 1859. – Т. 2. – S. 378).

епархії XV – першої половини XVI ст. опосередковано відображено в конфігурації меж ієрархічних структур Латинської церкви в цьому регіоні. Як відомо, з 1375 р. тут проходила межа Львівської римо-католицької архієпархії, яка починалася на схід від р. Опір (на межі Перемишльських латинської і руської епархій) і тяглася далі на південний схід, до витоків Білого Черемошу, а звідтіля на північний схід, уздовж русла Черемошу й від Снятина на північ, до течії Дністра²⁰. Коли ж у 1768 р. дві латинські парафії – Кути і Снятин (з єпископською резиденцією) – були передані Баківській латинській епархії, цю граничну лінію пересунули дещо західніше від лівого берега Черемошу та північного відтинку “молдавського” кордону в районі Снятина.

На жаль, масові джерела церковного походження дають змогу чітко окреслити покутсько-молдавську межу Галицької (Львівської) епархії лише з останньої третини XVII ст. Йдеться, зокрема, про Книгу столового податку 1680–1686 рр.²¹, реєстр катедратика 1708 р.²², метрику рукоположених священників 1668–1710 рр.²³ і список духовенства Львівської епархії 1701 р.²⁴. Вони засвідчують, що вздовж Білого Черемошу і далі на північ до Дністра церковну межу Львівської епархії з адміністративними структурами Сучавської митрополії формували парафії лише двох намісництв – Снятинського та Колачківського. Причому від верхів’їв Білого Черемошу й аж до с. Ферескул по галицькому боці кордону в цей період не було жодної руської парафії. Далі на північний схід від Ферескула, вздовж лівого берега Черемошу, з Радівецькою епархією межували парафії Снятинського намісництва – Довгополе, Барвінків (Бервінкова), Білоберізка (Білобереза), Розтоки, Тюдів (Тюдорів, Чудів), Кути, Кобаки (Кабаки), Рибне, Попільники (Попельники), Тучапи, Драгасимів, Княже, Залуччя, Завалля (тут межа повертала на північ), Снятин (при впадінні Пруту в Черемош) та Стецева. Далі розпочиналася територія

²⁰ Південні межі Львівської латинської архієпархії реконструйовано у виданні: *Litak S. Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku.* – Lublin, 2006. – S. 144–145 (mapy XXVII–XVIII).

²¹ Книга столового податку 1680–1686 рр. (Національний музей ім. Митрополита Андрея Шептицького у Львові. Відділ рукописної та стародрукованої книги (далі – НМЛ). – Ркл–157. – Арк. 28–29 (Снятинське намісництво), 40зв.–41 (Колачківське намісництво)).

²² Реєстр катедратика 1708 р. (НМЛ. – Ркл–144. – Арк. 37–37зв. (Снятинське намісництво), 38–38зв. (Колачківське намісництво)). Опубл.: *Скочиляс І.* Недатований реєстр духовенства, церков і монастирів Львівської епархії за владцтва Йосифа Шумлянського // *Записки НТШ.* – Львів, 2000. – Т. 240: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 579–581.

²³ *Метрика или списание рукоположенных.. акколитовъ 1668–1710 рр.* (НМЛ. – Ркл–89. – С. 2, 40, 42, 44, 48, 68, 72, 83–85, 87, 89, 90, 94, 101, 102, 105, 108, 110–112, 118, 121, 123, 127 (Колачківське намісництво); с. 7, 53, 54, 65, 68, 69, 75, 76, 79, 86, 97, 115, 121, 134 (Снятинське намісництво)).

²⁴ *Catalogus sacerdotum saecularium Ucrainorum dioecesis Leopoliensis, qui cum suis ecclesiis, duce episcopo Šumlanskyj, ad Ecclesiam Catholicam accesserunt, a[nn]o 1701* (Monumenta Ucrainae historica / Collegit metropolita Andreas Šeptyckyj. – Romae, 1967. – Vol. 4. – P. 329–331).

Колчаківського намісництва, межі якого з Північною Буковиною проходили між сучасними сс. Серафинці й Пробабин (з галицького боку) та сс. Рудка, Бабин і Вимушів (з молдавського). Південніше Городниці галицько-радівецька межа сягала правого берега Дністра (за яким знаходилося Західне Поділля), де повертала на схід, слідуючи за течією Дністра аж до впадіння в нього річки Ягорлик, на кордоні з турецькими володіннями.

Протягом XVIII ст. покутська межа Львівської єпархії залишалася сталою, що засвідчують матеріали генеральних візитацій церков Галицького крилосу-офіціалату 1730–1733, 1738–1744, 1745–1748 і 1753–1757 рр. Зміни на цьому пограниччі стосувалися лише намісницької структури та мережі парафій. Зокрема, не пізніше весни 1738 р., після реформи адміністративного устрою, на берегах Черемошу з'явилося Косівське намісництво²⁵, що утворилося з частини парафій Снятинського церковного округу, розташованих на південь від сс. Джурів, Попільники й Рибне. За даними генеральних візитацій церков Косівщини 1741, 1745, 1748 та 1753–1757 рр.²⁶, з Радівецькою молдавською єпархією по Черемошу в середині XVIII ст. межували (з півдня на північ) ті самі парафії, що й півстоліття тому, за винятком Рожнова (де у 1753 р. діяло аж чотири руські храми) та Старих і Нових Кутів з чотирма церквами. Дещо на відстані від течії Черемошу знаходилося с. Новоселиця²⁷. У другій половині XVIII ст. на півдні Косівського намісництва, високо в горах, засновано руську церкву в Гринявій, котра стала найпівденнішим у Галичині парафіяльним осідком Львівської єпархії. Окрім того, в цей період уздовж берегової смуги з'явилися храми в Полянках, Перехресному, Хороцові та Слобідці²⁸.

На північ від с. Кобаки до Черемошу прилягали парафії Снятинського намісництва. Незважаючи на те, що його територія впродовж 30-х років XVIII ст. зменшилася в декілька разів, густа сітка з понад десяти снятинських парафій (нові душпастирські осередки тут з'явилися у Перерві, Кулачині (Колачині) та Потічку) чітко визначала львівсько-радівецьку єпархіальну межу²⁹. Причому на цю невелику за протяжністю ділянку припадало майже стільки парафій,

²⁵ Див. конституцію єпархіального собору 1738 р., де вперше згадано Косівське намісництво у складі Галицького крилосу-офіціалату: НМЛ. – Ркл–199. – Арк. 6–6зв.; Ркл–658. – Арк. 3–3зв. Опубл.: Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть / Упор. та істор. нарис І. Сковчиляса. – Львів, 2006. – С. 261.

²⁶ НМЛ. – Ркл–16. – Арк. 235–256, 410зв.–436зв., 611–616зв.; Ркл–18. – Арк. 524–525зв., 553–583зв.

²⁷ Див. реєстр парафій Косівського намісництва станом на 1738–1757 рр.: *Сковчиляс І.* Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. – Львів, 2004. – Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. – С. 186–188, 212–213. У візитації 1753 р. Кути помилково віднесені до складу сусіднього Коломийського намісництва, яке не мало спільного кордону з Буковиною.

²⁸ Ці зміни другої половини XVIII ст. відображає карта: *Budzyński Z.* Kresy południowo-wschodnie w drugiej połowie XVIII wieku. – Przemyśl; Rzeszów, 2006. – Т. 2: Atlas geograficzno-historyczny. – Мапа 50.

²⁹ Реєстр парафій Снятинського намісництва: *Сковчиляс І.* Генеральні візитації... – Т. 2. – С. 190–191, 217–218.

скільки на більш як у п'ятеро довший відрізок кордону з Буковиною Косівського намісництва. Приблизно наприкінці 20-х – на початку 30-х років XVIII ст. між Дністром та межею Снятинського намісництва з'явилося Городенківське намісництво, утворене із частини парафій Колачківського церковного округу. Матеріали генеральної візитації 1730–1733 рр. окреслюють молдавський кордон лише щодо Городенківського намісництва, яке на карті Галицького крилосу-офіціалату з'являється саме на початку 30-х років XVIII ст. Декілька його парафій маркували з того часу невелику ділянку кордону на південь від Дністра³⁰. У цьому районі з Північною Буковиною по суходолу межували, за матеріалами візитацій 1732–1733, 1746 та 1753–1757 рр.³¹, Стецева, Серафимці та Пробабин (у складі Городенківського намісництва вони згадуються з другої половини 40-х років XVIII ст.)³². В останній чверті XVIII ст. до молдавсько-покутської церковної межі прилягали Косівське, Снятинське та Городенківське намісництва³³, котрі незмінно межували з Чернівецьким цинутом-волостю Молдавського князівства. Від початку XVIII ст. покутська межева лінія водночас стала і конфесійним кордоном між *Slavia Unita* та православними протопопіями Сучавської митрополії.

Подільсько-дністровська межа

Після того, як протягом XIV ст. Галицько-Волинська Русь, а пізніше Корона Польська, що претендувала на її територіальну спадщину, втратили терени пізнішого Молдавського князівства, південні межі Галицької (Львівської) єпархії стабілізувалися вздовж лівого берега Дністра. Таким чином, її молдавська межа була усталена за “мовчазною” (у сенсі незадокументованою) згодою Сучавської церкви та Галицької катедри та звичаєво сприймалася як лінійна дійсність до XVIII ст. включно. За влучним висловом одного граничного акта 1703 р., “сам Бог рікою Дністром розмежував, [...] і ніхто з молдаванів не скаржиться ні на порушення границь [по Дністрі], ні на заповідання їм шкоди”³⁴. Фіксація південного кордону єпархії залежала від низки чинників – динаміки колонізації малолюдних теренів краю, масштабів його стихійного залюднення, ефективності розбудови тут парафіяльної мережі

³⁰ НМЛ. – Ркл-11. – Арк. 11–36зв. Регестовий опис: *Скочиляс І. Генеральні візитації...* – Т. 2. – С. 33–34.

³¹ НМЛ. – Ркл-11. – Арк. 11–35зв.; Ркл-16. – Арк. 506–534; Ркл-18. – Арк. 462зв.–523.

³² Див. реєстр парафій Городенківського намісництва 1732–1757 рр.: *Скочиляс І. Генеральні візитації...* – Т. 2. – С. 33–34, 178–179, 203–206.

³³ *Budzyński Z. Kresy południowo-wschodnie...* – Т. 2. – Мапа 50.

³⁴ *Dogiel M. Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae ex originalibus et exemplis authenticis descripti et in lucem editi anno 1758.* – Vilnae, 1758. – Р. 65–66. Див. коментар: *Крикун Н. Административно-территориальное устройство Правобережной Украины в XV–XVIII вв.: Границы воеводств в свете источников.* – К., 1992. – С. 31. Дністер так само “природно” розмежував структури Латинської церкви Речі Посполитої (Львівську, Кам'янецьку та Брацлавський деканат-офіціалат Луцької дієцезії) від Молдавського князівства: *Litak S. Atlas Kościoła łacińskiego...* – S. 146–147 (mapy XXIX–XXX).

Руської церкви, а також взаємного визнання країнами, котрі контролювали регіон, цього водного державного кордону. Кордони Молдавського князівства з колишніми землями Галицько-Волинської Русі, а отже, й Галицької православної єпархії, докладно описані молдавським воєводою-просвітителем початку XVIII ст. Димитрієм Кантемиром: “Кордони Молдавії не завжди були одні й ті самі, але їхня обширність залежала від зростання держави [...]. З північного сходу Молдавію відділяє від Польщі та очаківських татар річка Тірас або Дністер, звана турецькою Турла. За старих часів її береги перебували під владою Молдавії лише до Хотина, звідки пряма лінія, що проходить через річки Прут і Черемош, визначала межі цієї області. Згодом, завдяки хороброму Штефану Хороброму, сусідня провінція з боку Поділля до гирла річки Серафінець була приєднана до Молдавської держави. Таким чином, в даний час річки Тірас, Серафінець, Колачин і Черемош у сукупності утворюють північні межі Молдавії, де знаходиться русинська провінція Кимпулунг, тобто Довге поле”³⁵.

Молдавська межа Львівської єпархії руслом повноводного Дністра починалася від с. Жежава на Західному Поділлі й доходила до гирла річки Мурафи. Загальна протяжність цієї подільсько-дністровської ділянки межі, за підрахунками Миколи Крикуна, становила 350 км, причому на берег Дністра між Жижавою та Збручем припадала майже третина її довжини – 115 кв. км³⁶. До останньої чверті XVII ст. вона завершувалася при впадінні Мурафи у Дністер, де одночасно проходила й межа Подільського та Брацлавського воєводств. На всій протяжності дністровської межі Львівську єпархію представляли адміністративні структури Кам’янецького крилосу-офіціалату, який межував з Молдавським князівством до гирла Мурафи, а з початку XVIII ст. також Брацлавського крилосу-офіціалату, погранична територія якого простягалася аж до кордону з Кримським ханством і Оттоманською Портою³⁷.

Просування молдавського кордону на південний схід, уздовж течії Дністра, відбувалося на тлі бурхливих політичних подій на Правобережній Україні. Вони були пов’язані з Руїною, утвердженням у регіоні сотенно-полкового козацького устрою Українського Гетьманату, турецькою окупацією Поділля в 1672–1699 рр., появою т. зв. “турецьких” гетьманів та автономного військово-територіального утворення, залежного від Кримської орди – “Ханської України”. Після призначення львівського владика Йосифа (Шумлянського, 1668–

³⁵ Кантемир Д. Описание Молдавии. – Кишинев, 1973. – С. 6–8. Зміст документа також наводить: Чучко М. “И взят Бога на помощь”: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). – Чернівці, 2008. – С. 22–23.

³⁶ Дані підрахунки спираються на дослідження: Крикун Н. Адміністративно-територіальное устройство... – С. 28.

³⁷ Див. карту-схему “Намісницький поділ Кам’янецького «крилосу» Львівської єпархії другої половини XVII ст.” у статті: Сковчиляс І. Намісницький поділ Львівсько-Галицько-Кам’янецької православної єпархії на Поділлі в другій половині XVI–XVII ст. // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – Кам’янець-Подільський, 2004. – Т. 13. – С. 270.

1708) у 1675 р. адміністратором Православної церкви у межах Речі Посполитої та переходу київського митрополита Гедеона (Святополка-Четвертинського) у 1685–1686 рр. під зверхність Московського патріархату, Львівська єпархія поступово опанувала й частину парафій на території Брацлавщини. Якщо до 1713–1714 рр. за контроль над молдавським кордоном одночасно претендували Львівська та Київська катедри, то з відновленням влади Речі Посполитої на Правобережній Україні на Дністрі утвердилася Львівська єпархія. Її межа просулася далеко на південь, дійшовши в першій половині 1720-х рр. до берегів річки Ягорлик. При її впадінні в Дністер знаходилося містечко Ягорлик – найвіддаленіший від Святоюрської катедри адміністративний осередок Унійної церкви. До кінця XVII ст. Львівське владцтво у цьому регіоні межувало з Радівецькою молдавською єпархією, а з першого десятиліття XVIII ст. на півдні, між Сороками (південніше цього міста) та Ягорликом, також з православними парафіями Сучавської (Яеської) митрополичої єпархії. Щодо державних адміністративних структур Молдавського князівства, то по Дністрі з Галицькою (Львівською) єпархією протягом XV–XVII ст. на півночі й північному сході безпосередньо межували Хотинський і, ймовірно, Чернівецький цинуті-волості, а на сході – Сороцький цинут³⁸. З 1710-х рр. Хотинська адміністративна округа була перетворена турками на провінцію Оттоманської Порти – райю-нахію. Протягом більшої частини XVIII ст. (до 1774 р. включно) вона й межувала по Дністрі із Кам'янецьким крилосом-офіціалатом³⁹. В останній чверті XVIII ст. більша частина цього державного кордону перестала існувати. За Константинопольським мирним договором 1775 р. Туреччина “через роз’єднаність території Семигороду й Галичини” погодилась на передачу Австрії (яка до того вже встигла окупувати Галичину) Буковини із 352 поселеннями. У 1776 р. було укладено нову угоду, згідно з якою Австрія відмовилась від Хотинщини, повернувши Порті зайняті нею 64 поселення у Сучавському, Хотинському й Чернівецькому цинутах. Натомість за Віднем було закріплено майже всю територію Руського й Молдавського Кимпулунгів, Чернівецького цинуту та половину Сучавського цинуту площею в 10 482 кв. км⁴⁰.

³⁸ Історико-географічний ландшафт Лівобережного Придністров’я у трикутнику між Юзефгородом (Балтою), річками Кодима, Білоче та Суха Рибниця представляє оглядова стаття: *Карачківський М.* Північно-західня Балтщина. (Історично-географічні матеріали на підставі подорожі влітку 1928 року) // Історично-географічний збірник, видає Комісія для складання Історично-Географічного Словника України / За ред. О. Грушевського. – К., 1929. – Т. 3. – С. 159–197.

³⁹ *Димитров С. Г.* Турецкие документы о состоянии Хотинской округи (нахие) в первой половине XVIII в. // Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. – М., 1969. – Т. 2. – С. 140–141; *История Румынии / И. Болован, И.-А. Поп (координаторы) и др.* – М., 2006. – С. 379; *Крикун Н.* Административно-территориальное устройство... – С. 7–8; *Чучко М.* “И взят Бога на помощь”... – С. 8, 26–27.

⁴⁰ *Чучко М.* “И взят Бога на помощь”... – С. 28–29. Територіальний дисбаланс у Молдавській православній церкві, спричинений переходом Буковини до Австрії, цісарський уряд урегулював досить швидко. У 1781 р. було проведено обмін парафіями

Подільсько-буковинська церковна межа починалася із заходу парафія-ми Язловецького намісництва. До нього належали розташовані на Дністрі церкви в сс. Жижава (Жежава), Печерна, Добровляни, Касперівці, Городок, Кулаків та Костельники⁴¹. Після проведення у Львівській єпархії в 1721 р. адміністративної реформи за Язловецьким намісництвом залишилися тільки дві подністровські парафії – Жежава й Печерна, тоді як решта відійшли до новоутвореного Більчецького церковного округу⁴². Далі вздовж звивистої течії Дністра церковні реєстри початку XVIII ст. локалізують парафії Скальського намісництва⁴³. Однак упродовж другої половини XVII ст. воно, за даними реєстру 1680–1686 рр., тимчасово не функціонувало, будучи розділеним між Кам'янецьким крилоським та Ягільницьким намісництвами. І лише реєстр 1708 р. знову фіксує на цій береговій лінії парафії Скальського намісництва – Синьків, Зозулинці, Колодрубка й Горошова. Від парафії Вільховець (поблизу сучасної Мельниці-Подільської) й аж до гирла річки Калюс молдавсько-дністровську межу маркували адміністративні структури розлогого Кам'янецького крилоського намісництва. До нього у межиріччі Серету й Збруча церковні джерела відносять парафії Звенигород, Трубчин і Білівці, а на схід від Збруча, вздовж багатокілометрової течії Дністра – церкви у Жванці, Бразі, Бабшині, Гринчуку, Соколі, Субочі та Ушиці⁴⁴. Присутність

між радівецьким єпископом і яеським митрополитом, унаслідок якого владика Доситей Хереску отримав юрисдикцію над усіма православними громадами Буковини. У січні наступного року його катедру перевели з Радівців (Radăuți) до Чернівців, однак зі збереженням канонічного титулу “єпископ радівецький”. Декретом від 4 липня 1783 р. Радівецька (Буковинська) єпархія зі столицею в Чернівцях була перепідпорядкована православному митрополитові в Карловіцах. З ініціативи віденського двору 1786 р. запроваджено новий адміністративно-територіальний устрій Буковинської єпархії, основою якого стали шість протопресвітеріатів – Віківський (разом з Русько-Кимпулунзьким вікаріатом), Берегометський, Дністерський, Сучавський (разом з Молдавсько-Кимпулунзьким вікаріатом), Черемоський та Чернівецький (Там само. – С. 30–31, 96–97, 103; *Suttner E. Ch. Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänen.* – Wien; München, 1978. – S. 14).

⁴¹ НМЛ. – Ркк–89. – С. 17, 73, 112, 115–116, 123, 125, 127 (*Метрика или списание рѣкоположенныхъ.. акколитовъ* 1668–1710 рр.); Ркл–157. – Арк. 47–48 (Книга столового податку 1680–1686 рр.); Ркл–144. – Арк. 41зв.–42 (Реєстр катедратика 1708 р.; опубл.: *Скочилас І. Недатований реєстр...* – С. 584–585).

⁴² Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів (далі – ЛНБ). – Ф. 3. – Спр. МВ–657/33. – Арк. 1–1зв. (*Реєстръ намісництва Язловецького року 1721*). Опубл.: *Скочилас І. Язловецьке намісництво на Західному Поділлі у XVII – першій половині XVIII століть: територіальний “родовід” та парафіяльна мережа (історико-географічний аспект) // Український археографічний щорічник. Нова серія.* – К., 2006. – Вип. 10–11. – С. 238–239.

⁴³ НМЛ. – Ркк–89. – С. 116, 125, 127–128, 133 (*Метрика или списание рѣкоположенныхъ.. акколитовъ* 1668–1710 рр.); Ркл–144. – Арк. 40зв.–41 (Реєстр катедратика 1708 р.; опубл.: *Скочилас І. Недатований реєстр...* – С. 583–584).

⁴⁴ НМЛ. – Ркк–89. – Арк. 1–3, 7–8, 103–104, 107–109, 111, 114, 116–117, 121, 127, 130 (*Метрика или списание рѣкоположенныхъ.. акколитовъ* 1668–1710 рр.); Ркл–157. – Арк. 43зв.–45зв. (Книга столового податку 1680–1686 рр.); Ркл–144. – Арк. 39–40 (Реєстр катедратика 1708 р.; опубл.: *Скочилас І. Недатований реєстр...* – С. 582–583).

на цій береговій лінії такої малої кількості храмів пояснюється руйнівними для Руської церкви наслідками воєн середини XVII ст. й турецьким пануванням на Поділлі в 1672–1699 рр. Гіпотетично в останній чверті XVII ст. на подільсько-буковинському пограниччі могли з'явитися душпастирські осередки Кам'янецької митрополії Царгородського патріархату, фундованої в серпні 1681 р. грецьким патріархом Яковом (1679–1682). Її пастиреві Панкратію було надано гідність екзарха з правами духовної юрисдикції над усіма храмами, монастирями, вірними і кліром “Малої Русі” й зокрема Кам'янецького ейялету Оттоманської Порти⁴⁵. На практиці територіальні прерогативи Панкратія (як і впливи місцевої турецької влади⁴⁶) були незначними, поширюючись головню на місто Кам'янець. Тому, найвірогідніше, в період турецько-польського протистояння за Поділля й “Україну” своїх чітких границь ефемерна Кам'янецька грецька митрополія не мала. Отже, гіпотетичних “грецько-руських парафій” не було в цей час і на Дністрі.

На схід від річки Калюс до Дністра прилягали парафії Могилівського намісництва. Як свідчать матеріали церковної статистики, після десятиліть господарської руїни і воєн вони відновили свою діяльність лише перед 1708 р. Тоді руські храми з'явилися в Калюсі (де течія Дністра повертала на південний схід), Бернашівці, Яришеві (за декілька кілометрів від цієї ріки), Могилеві, Буші та Білій (на лівому березі Мурафи). У реєстрі 1708 р. до Могилівського намісництва віднесено також парафію Цикинівка (Цекинівка), нагляд за якою місцевий намісник здійснював тимчасово, адже вона знаходилася в межах Брацлавщини й традиційно належала до Ямпільського церковного округу. Водночас на березі самого Дністра те саме джерело фіксує тільки дві діючі церкви – й обидві в адміністративному центрі намісництва – місті Могилеві (Успення Богородиці та Св. Михаїла)⁴⁷.

⁴⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ). – Ф. XVIII. – № 121. – Арк. 1 (регестовий опис: Грецькі рукописи у зібраннях Києва: Каталог / Упор. Є. Чернухін. – К.; Вашингтон, 2000. – С. 211. Документ цитують: *Петрушевич А.* Сводная галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год. – Львов, 1887. – С. 194–195, 201; *Andrusiak M.* Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki lwowski (1667–1708): Zarys biograficzny. – Lwów, 1934. – S. 93); НМЛ. – Ркк–89. – Арк. 31. Див. також: *Лужницький Г.* Українська Церква між Сходом і Заходом: Нарис історії Української Церкви. – 2-е вид., випр. – Львів, 2008. – С. 367; Подолия. Историческое описание. – СПб., 1891. – С. 105–106; *С[ецинский] Е.* Церковно-иерархические отношения Подолии к Киевской и Галицкой митрополиям // Подольские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. – 1899. – № 45. – С. 1110.

⁴⁶ Див. про це блискучу працю: *Kolodziejczyk D.* Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672–1699. – Warszawa, 1994. – S. 76–77, 135.

⁴⁷ НМЛ. – Ркл–157. – Арк. 51зв. (Книга столового податку 1680–1686 рр. У цьому реєстрі вказано лише назву намісництва – “Mohylowskie y Zinkowskie”, однак відомості про його парафіяльний склад відсутні); Ркл–144. – Арк. 47 (Реєстр катедратика 1708 р.; опубл.: *Скоциляс І.* Недатований реєстр... – С. 589). Даних про Могилівське православне намісництво у реєстрі свячень немає (НМЛ. – Ркк–89 (*Метрика или списание рѣкоположенныхъ.. акколитовъ 1668–1710 рр.*)).

Протягом кількох наступних десятиліть уздовж південних меж Кам'янецького крилосу-офіціалату з'явилися десятки нових парафій⁴⁸, які ущільнили встановлений від початку XVIII ст. тепер уже конфесійний кордон між Унійною церквою та грецько-православним світом. Матеріали перших генеральних візитацій Поділля 1726–1727 та 1730–1731 рр. засвідчують, що з Молдавським князівством по Дністру, із заходу на схід, у цей період поспідовно межували Червоногородське, Більчецьке, Скальське, Кам'янецьке крилоське, Китайгородське, Соколецьке та Могилівське намісництва⁴⁹. Тоді історико-культурний ландшафт подільського Подністров'я створювали розташовані вздовж високого лівого берега ріки парафії: до гирла Серету – Жежава, Печерна, Добровляни, Бедриківці, Касперівці, Городок, Кулаківці, між Серетом і Нічлавою – Костельники (Костільники), Зозулинці, Синьків, Колодрібка, Устя Єпископське, Горошова, між Нічлавою і Збручем⁵⁰ – Михалків, Мельниця, Вільховець, Бабинці, Звенигород, Трубчин, Білівці, Окопи Святої Трійці (функціонувала лише протягом 1700–1719 рр.)⁵¹. Від гирла Збруча й до впадіння Смотрича у Дністер розміщувалися Жванець, Брага, Бабшин, Гринчук, Малинівці, Сокіл і Цвіклівці. Далі між Смотричем і Калюсом джерела локалізують парафії Устя, Баговиця, Демшин, Субоч, Рогізна, Колодіївка, Теремці, Ушиця, Пижівка, Хребтіїв та Калюс. Між Калюсом і Мурафою, де проходив подільсько-брацлавський кордон, матеріали генеральних візитацій фіксують парафії Жван, Хоньківці, Липчани, Серебря, Немія (Могилівське передмістя), Могилів, Бронниця, Садківці, Суботівка, Яруга, Михайлівка та Біла. Останні чотири поселення на Дністрі хоча й належали до Поділля, однак, з огляду на підлеглисть у той час унійних структур Брацлавщини Львівській катедрі, були включені до складу Ямпільського намісництва⁵².

⁴⁸ Реєстр церков у наддністрянських намісництвах Кам'янецького крилосу-офіціалату в 1726–1733 рр. наведено: *Скочиляс І. Генеральні візитації...* – Т. 2. – С. 49, 55–61, 65, 66, 74, 75.

⁴⁹ Карту-схему “Деканатського поділу Львівської єпархії в першій третині XVIII ст. (Кам'янецький офіціалат)” див.: *Скочиляс І. Адміністративно-територіальний устрій Львівської єпархії в першій половині XVIII ст.: межі єпархії, поділ на офіціалати та деканати (спроба картографування) // Картографія та історія України: Зб. наук. праць.* – Львів; К.; Нью-Йорк, 2000. – С. 167.

⁵⁰ Ця галицька частина еклезіальної межі між Львівською та Радівецькою єпархією (до річки Збруч) станом на другу половину XVIII ст. відображена на карті: *Budzyński Z. Kresy południowo-wschodnie...* – Т. 2. – Мара 50.

⁵¹ Окопи Святої Трійці були засновані 1692 р. при впадінні Збруча у Дністер як військовий форт для блокади і визволення від турків Кам'янця. Руська парафія Преображення Господнього в цьому містечку з'явилася 1700 р. (НМЛ. – Ркл-11. – Арк. 347зв.). Оскільки ж більшість населення Окопів складав військовий гарнізон, в якому переважали латинники, зі смертю в 1719 р. місцевого унійного священика парафіяльна церква стояла тут пустою (*Скочиляс І. Українська церква на Борщівщині та інші сторінки національного відродження краю.* – К., 1992. – С. 34, 39).

⁵² НМЛ. – Ркл-11. – Арк. 509–514зв. Регестовий опис див.: *Скочиляс І. Генеральні візитації...* – Т. 2. – С. 15–16.

Брацлавсько-дністровська межа

Від річки Мурафи розпочиналася територія Брацлавщини, яка до середини 70-х років XVII ст. належала до Київської митрополичої архієпархії. Молдавсько-дністровський кордон Львівського владництва протягом 185 км⁵³, аж до устя Ягорлика, тут окреслювали парафії Рашківсько-Ямпільського (Рашківсько-Ягорлицького) намісництва. У складі Львівської єпархії його вперше згадує “Книга столового податку” 1680–1686 рр., однак без даних про парафіяльну мережу. Однак уже в 1708 р. джерела занотовують існування десяти церков, підпорядкованих рашківському намісникові, – у поселеннях Ямпіль, Кусниця (Косниця), Кам’янка, Рибниця, Білоче (Білоч) та Ягорлик. Причому діючий храм, за реєстром 1708 р., функціонував лише у Рашкові (Св. Михаїла Архангела)⁵⁴. Можливо, певний час у районі на схід від р. Мурафи знаходилися парафії Ямпільського намісництва, яке присутнє в реєстрі 1680–1686 рр.⁵⁵, проте на початку XVIII ст. про його існування нічого не відомо.

Залучені для відтворення церковно-культурного ландшафту молдавсько-брацлавського кордону картографічні матеріали можуть бути корисними для локалізації тих чи інших парафій, однак вони менш придатні для цілісної реконструкції парафіяльної мережі Львівської єпархії в цьому регіоні Брацлавщини. Незважаючи на очевидні вади, відомі дослідникам карти підтверджують встановлення Унійною церквою свого повного контролю над Північним Подністров’ям. Зіставлення проаналізованих Ігорем Сапожниковим російської 1737 р. з польськими 1770-х рр. карт (зокрема Річчі Занноні) показує⁵⁶, що на середину XVIII ст. вздовж брацлавського берега Дністра

⁵³ Використано підрахунки: Крикун Н. Административно-территориальное устройство... – С. 100.

⁵⁴ НМЛ. – Ркл–157. – Арк. 52зв. (Книга столового податку 1680–1686 рр. У цьому реєстрі вказано лише назву намісництва – “Raszkowskie”, однак відомості про його парафіяльний склад відсутні); Ркл–144. – Арк. 46зв. (Реєстр катедратика 1708 р. Опубл.: Скочиляс І. Недатований реєстр... – С. 589). Дані про Рашківсько-Ямпільське православне намісництво у реєстрі свячень відсутні. (Див.: НМЛ. – Ркк–89 (*Метрика или списание рѣкоположенныхъ.. акколитовъ* 1668–1710 рр.)).

⁵⁵ НМЛ. – Ркл–157. – Арк. 54зв.

⁵⁶ На півночі Придністров’я, в районі сучасного с. Грушка, картографічні джерела локалізують невелике село без церкви під назвою Мшана. Наступним за течією Дністра поселенням значиться Кіофсієрмак з церквою, на місці с. Кузьмин. У гирлі річки Рашків на мапі 1737 р. є однойменне укріплене містечко (Rashkow). Нижче Рашкова на березі Дністра існувало с. Строїнци (Shronitz) з храмом Св. Михаїла Архангела, а неподалік, справа від гирла річки Білоче (Білочі), однойменне село з церквою. Вище справа в долині цієї ж річки знаходилося велике с. Kleszczynce (Шершинці?). Далі за течією Дністра, справа від гирла Молокішу, карти фіксують однойменне село (тепер Молокішул-Маре), а неподалік, на березі Дністра, поселення з церквою Strecze (Стража?) (тепер с. Сарацей). Осібно карта 1737 р. локалізує (щоправда, із помилковою топографією) укріплене містечко Рибниця (Rybnice), яке в описі російських мандрівників 1715 р. назване “пустим селом”. На території сучасної Рибниці карта Річчі Занноні фіксує с. Осалинці (Osalinca) з храмом, а неподалік інше велике посе-

функціонувала розгалужена мережа поселень, які стали основою для розбудови тут мережі унійних парафій Львівської єпархії. У позначених на мапах 30-х – 70-х років XVIII ст. селах, містечках і містах (усі вони входили до складу Рашківського намісництва Брацлавського крилосу-офіціалату) храми значаться в Журі, Зозулинцях, Кієфшірмаку, Озалинці, Рашкові, Строїнцях і Цибулівці (Суболівці). Згідно з подорожніми нотатками російських мандрівників з 1714–1715 рр. це були парафії, в яких переважало українське населення. Водночас, як засвідчують матеріали генеральних візитацій 1726–1733 рр., у контрольоване Річчю Посполитою Лівобережне Придністров'я масово переселялися піддані Молдавського князівства, яких тогочасні джерела називають збірним поняттям “волохи” (“wołochy”). У першій третині XVIII ст. неодноразово траплялися випадки, коли православні священики разом зі своїми парафіянами покидали обжиті місця в Молдавському князівстві (переважно через утиски місцевих землевласників і турецькі переслідування) й перебиралися на лівий берег Дністра. Тут вони визнавали владу львівського єпископа (згідно з тогочасною термінологією, “отримували усиновлення”) та зводили нові храми, долучаючись таким чином до розбудови парафіяльної мережі Унійної церкви⁵⁷. Серед цих поселенців, очевидно, були як русини, так і молдавани й представники інших етносів (виняток становить с. Жура Польська, де домінувало молдавське населення). Водночас привертає увагу той факт, що майже всі парафії тогочасного Рашківського намісництва мали або старослов'янські, або ж типово руські (українські) назви⁵⁸.

лення Зузулин (Zuczulyn), тобто Зозуляни (І. Сапожников ідентифікує його із сучасним с. Гидерім). Наступними за течією Дністра географічними об'єктами були Бутучани (Бутучень, Buguczeny) без церкви та Жура Польська із церквою (існувало вже у XVII ст.). Далі на карті, справа від гирла р. Ягорлик Мокрий, позначене с. Гарматське (Armatska, Арматське, Хармацька). Останнім поселенням на контрольованій Львівською єпархією частині Придністров'я було, згідно з картою, с. Цибулівка (Subolewka), в якому діяла церква. Натомість при впадінні Ягорлика у Дністер зображено лише розташоване на кримськотатарському березі Ягорлика поселення Каунар (татарський Ягорлик, тепер с. Гоян). Далі на південь уздовж Дністра простягалися землі Ханської України (цей термін уперше задокументовано 1737 р., а з 1769 р. його почали використовувати у своїй титулатурі молдавські митрополити) зі своєю козацькою адміністрацією, численними поселеннями і діючими православними храмами (зокрема, в тому ж Кайнарі у 1714 р. згадується церква Св. Юрія Побідоносця та ягорлицький сотник на прізвисько Апостас) (*Сапожников І.* Лівобережне Подністров'я в середині XVIII століття: (За даними картографії) // Київська старовина. – 2000. – № 5. – С. 40–42).

⁵⁷ Так, о. Григорій “волошин” зі с. Загнітків “z ludzmi przyszedł z za Dniestru z pod tureczyna 1725 roku” (НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 493зв. (Rewizyia Namiesnitswa Raszkowskiego u Jahorłyckiego... Roku 1726). У парафії Глембівка “o. Teodor wołoszyn przyszedł z Soroki z ludzmi 20 na tę stronę 1726 a[nn]o, u zaraz cerkiew tegoz roku ludzi zbudowali” (там само. – Арк. 494). В описі парафії Шершинці візитатори занотували: “A to że niedawno z za Dniestru ludzi zebrawszy sie u duchownego wziąwszy z sobą, przeszli na tę stronę” (там само. – Арк. 494зв.). У с. Клембівка візитатори зауважили, що о. Теодор “волошин” “przyszedł tego roku z Wołoszczyzny z ludzmi z Soroky” (там само. – Арк. 495зв.).

⁵⁸ *Сапожников І.* Лівобережне Подністров'я... – С. 45–46.

Згідно з протоколами генеральних візитацій Придністров'я 1726 і 1731 рр.⁵⁹ діючі вздовж Дністра або неподалік річкової смуги руські храми отримали антимінси переважно в 1722–1723 рр. Отже, не пізніше як початком 20-х років XVIII ст. слід датувати й установлення в цьому регіоні реальної юрисдикції владики Атанасія (Шептицького) та входження подністровських парафій (з оригінальною архітектурою своїх храмів⁶⁰) до складу Львівської унійної єпархії, де вони перебували близько двох десятиліть⁶¹. У цей час річкова смуга молдавсько-дністровської межі Рашківського намісництва розпочиналася від міста Ямпіль на правому березі Мурафи, неподалік її впадіння у Дністер⁶². Більшість поселень, які в церковному відношенні підлягали рашківському намісникові, належали до однойменного маєткового ключа. Уздовж течії Дністра розміщувалися парафії Цикинівка (Цекинівка) (місцевий священик о. Іван тут душпастирював від десяти років), Грушка (Хрушка)⁶³. Відразу за нею знаходився Кузьмин, а дещо східніше від нього, на берегах річки Кам'янка – с. Хрустова (Христова) зі збудованою в 1725 р. церквою⁶⁴. Із виокремленням зі складу Рашківського намісництва Ямпільського церковного округу перед 1730 р. у розмежуванні Львівської єпархії з Молдавським князівством почали брати участь парафії Суботівка, Яруга, Михайлівка, Біла, Ямпіль та Цекинівка⁶⁵. Приблизно таку саму номенклатуру ямпільських парафій на Дністрі зафіксувала й генеральна візитація 1740–1741 рр.⁶⁶, а також церковні реєстри 1748 р. і середини 1750-х рр.⁶⁷.

Ключовим культурним і релігійним осередком усього руського Подністров'я протягом першої половини XVIII ст. було місто Рашків, розташоване на самому березі Дністра. Тут функціонували чотири унійні парафії – Вознесенська (найбільша за кількістю вірних), Миколаївська, Покровська й Успенська, а також монастир при церкві Св. Миколая, мури від якого ще зберігалися в середині 20-х років XVIII ст. (обитель згадується в подорожніх нотатках російських мандрівників з 1714 р. як “монастырь благочестивый

⁵⁹ НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 372–376, 487зв.–496. Регестовий опис див.: *Скоциляс І. Генеральні візитації...* – Т. 2. – С. 7–8, 25–27.

⁶⁰ Див. характерний запис у протоколі візитації церкви м-ка Буша: “We srzodku rozgadnie jako to tu po nad Dniestrzem” (НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 496зв.).

⁶¹ Див. карту-схему “Деканатський поділ Львівської єпархії в першій третині XVIII ст. (Брацлавський офіціалат)” у статті: *Скоциляс І. Адміністративно-територіальний устрій...* – С. 166.

⁶² НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 496.

⁶³ Там само. – Арк. 495–495зв.

⁶⁴ Там само. – Арк. 493зв., 494зв.–495.

⁶⁵ Там само. – Арк. 376зв.–379; регестовий опис див.: *Скоциляс І. Генеральні візитації...* – Т. 2. – С. 28–29.

⁶⁶ НМЛ. – Ркл–46. – Арк. 16–22зв. Регестовий опис див.: *Скоциляс І. Генеральні візитації...* – Т. 2. – С. 119–120.

⁶⁷ Архив Санкт-Петербургского института истории (далі – Архив СПбИИ). – Кол. 52: Павел Доброхотов. – Оп. 2. – Картон 9. – № 1. – Л. 252–252об. (Regestr cerkwi Archidiecezji Metropolitalney Kijowskiej. 1748 r.).

Николая Чудотворца, и весьма ныне то местечко опустело и скудно⁶⁸). Далі на південь знаходилися містечко Димитрашівка (храм датований 1723 р.) та с. Строїнці (“церква недавно поставлена й посвячена 1724 р.”). Від впадіння річки Вікна у Дністер простягалися поселення, належні до Ягорлицького маєткового ключа. У цьому районі Подністров’я, у гирлі р. Вікна, розташовувалася парафія Молокиш із церквою, збудованою 1725 р.⁶⁹. Далі вздовж Дністра вузькою смугою простягалося с. Сарацея (поселення мало молдавську назву, що означає “убогість”), однак візитація 1726 р. не фіксує там діючого храму. Сарацея поступово переходила в с. Грижова (Гержів, Гиржеу, Єржів), де була церква, зведена з глини і дерева. Щодо цієї парафії візитатор занотував, що “owo zgoła cale niemasz co opisywac, bo wielkie nieporządki po nad Dniestrem od Raszkowa do samego Jahorlika, ani dzwonow, ani xiąg⁷⁰”. При впадінні річки Суха Рибниця у Дністер джерела локалізують містечко Рибниця зі “церквою старою”, де місцевий священик душпастирював дев’ять останніх років⁷¹. Далі вниз за течією протоколи візитаций фіксують унійні храми у Зо-зулянах (“церква з дерева, але давно посвячена..., парафія убога, слаба⁷²”) та у Вихватнівцях (у місцевій церкві від двох років правив священик-волох)⁷³. До цього села з півдня прилягали унійні парафії Ботушани, Жура (Жура Польська) (“церква з хмизу і глиною обмазана”), Михайлівці (“парафія убога”), с. Гермаки (Гармацька) (згадується дерев’яний храм, однак саме поселення назване “пустинею⁷⁴”) та с. Цибулівка (церква “стара будована”). Насамкінець, у 1726–1731 рр. візитатори виявили “стару дуже” святиню в містечку Ягорлик, навпроти якого, на березі однойменної річки, знаходилося підконтрольне Оттоманській Порті поселення Гоян⁷⁵.

Турецько-козацька межа

До розмежувань XVII–XVIII ст. польсько-турецький кордон на півдні Брацлавського воєводства, за “мовчазною згодою” обох сторін, проходив по Саврані, а від її верхів’їв – на південний схід до Дністра, поблизу селища Караул (околиці сучасного Рашкова). Далі Східне Поділля межувало з Диким Полям по р. Синюха, яка текла з півночі на південь (протяжність цієї ділянки кордону становила 105 км). Ця гранична лінія, крайніми поселеннями якої були Саврань і Караул, тривалий час не змінювалася, адже Речі Посполитій не було вигідно загострювати стосунки з Оттоманською

⁶⁸ НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 372–372зв., 491зв.– 492зв.

⁶⁹ Там само. – Арк. 490зв.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Там само. – Арк. 490. Історико-географічний опис цього району Дністра з детальною топографією місцевості представлено у статті: *Карачківський М.* Північно-західна Балтщина... – С. 181–195.

⁷² НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 489зв.

⁷³ Там само. – Арк. 490.

⁷⁴ Там само. – Арк. 488зв.

⁷⁵ Там само. – Арк. 488.

Портою через територіальну суперечку за терени, що в той час фактично були безлюдними⁷⁶.

У XVII ст. південний кордон Брацлавщини, згідно з проведеним у 1633 р. розмежуванням (перші спроби взаємного узгодження граничної лінії робилися ще 1542 р.⁷⁷), мав би проходити південніше, руслом Сухого Ягорлика, лівої притоки Дністра. Звідси кордон пролягав у східному напрямку до Кучманського шляху, далі до Романової долини над Богом, на північний захід уздовж правого берега Богу до гирла Синюхи, де знаходилося городище Вітольда (тепер на цьому місці – м. Первомайськ Миколаївської обл.). Однак Речі Посполитій так і не вдалося утвердитися на вигідній для неї розмежувальній лінії. Тому тривалий час південні межі Київської православної архієпархії на Брацлавщині фактично були умовними й безлюдними, так і не ставши “історико-географічною реальністю”⁷⁸. Генеральна 1648 р. та Спеціальна 1650 р. карти України Гійома Левассера де Боплана до Брацлавщини залучали також незаселені простори Дикого Поля (*loca deserta*), що сягали верхньої течії Інгулу⁷⁹. Проте Православна Церква не могла розраховувати на утвердження тут своїх організаційних структур, адже межі Брацлавщини ніколи не простягалися так далеко на південь. Її межі, окреслені Бопланом, засвідчували радше тогочасні “територіальні очікування” шляхти Речі Посполитої та увиразнювали панівні в польсько-литовському соціумі стереотипні уявлення (“ментальні мапи”) про приналежність цих земель до християнської цивілізації. Як слушно зауважив Микола Крикун, витоки таких уявлень сягають ще XIII–XIV ст., коли Подільська земля безпосередньо підлягала татарам й територіально належала до Золотої Орди. Після звільнення Поділля від татарського панування на початку 1360-х рр. історична пам’ять Великого князівства Литовського й надалі “закріпляла” за ним терени, що простягалися колись на південь, аж до берегів Чорного моря⁸⁰.

⁷⁶ Боряк Г. В. Територія і залюдненість Брацлавщини в першій половині XVI ст. (до 1566 р.) // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – К., 1985. – Вип. 11. – С. 64, 67; Крикун Н. Административно-территориальное устройство... – С. 87, 100.

⁷⁷ Боряк Г. В. Територія і залюдненість Брацлавщини... – С. 64; Крикун Н. Административно-территориальное устройство... – С. 85–86.

⁷⁸ Згідно з розмежувальним актом польської й турецької комісії 1633 р., південна, “османська” межа Брацлавського воєводства була визначена із заходу на схід за таким “маршрутом”: Дністер – Крута гора біля гирла Сухого Ягорлика – долина річки Сухий Ягорлик – Тарновська долина – Рожинський (Кучманський) шлях – Царські могили – водойма Бурничова криниця – Дідушкова долина – Романова долина – Містовська долина – городище Вітольда – долина Чорний Ташлик – Пробите (острів на р. Бог) – Кременчук (острів на Богу, тепер входить до складу містечка Олександрівка Вознесенського р-ну) – ріка Бог (Південний Буг) та Овечий бід (Крикун М. Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали. – Львів, 2008. – С. 302–318; див., зокрема, мапу 2 “Розмежування володінь Речі Посполитої та Османської імперії у 1633 році” на с. 311).

⁷⁹ Там само. – С. 13–14. Див. також мапу 1 “Брацлавське воєводство в другій половині XVIII ст.” між с. 16 і 17.

⁸⁰ Там само. – С. 85.

З початком XVIII ст., коли львівським владикам вдалося поширити свою юрисдикцію на Східне Поділля (Брацлавщину), південні межі єпархії просунулися аж до державного кордону між Річчю Посполитою та Оттоманською Портою. Ця межа одночасно виконувала роль цивілізаційної межі між християнським світом і мусульманськими кочовими етносами, що простягалася на безкраїх просторах українського Степу, частково контрольованого Запорозькою Січчю⁸¹. До процесу освоєння (колонізації) цих земель і витіснення зі степу кочівників, що його американський учений Тернер називає “закриттям кордонів” (*the closure of the frontier*), долучилася Львівська єпархія, парафіяльна мережа якої також розширювалася за рахунок Степу. “Просторовому наступу” *Slavia Unita* на Брацлавщині значною мірою сприяло розмежування між Польсько-Литовською державою та Стамбулом, проведене на основі Карловицького мирного договору у вересні–жовтні 1703 р. Дослідники наголошують на винятковості й безпрецедентності такої акції (чи не першої в історії ранньомодерної Європи), пов’язуючи її зі стабілізацією османського кордону на Балканах і в Східній Європі. Це “остаточне закриття” мусульманської цивілізаційної лінії розмежування суттєво вплинуло на розвиток новочасного розуміння добре здефінованих лінейних кордонів⁸².

Розмежування 1703 р. на півстоліття створило своєрідний “пограничний орієнтир” для формування південного турецького кордону Львівської єпархії. Кордонна лінія, позначена насипанням копців (граничних знаків), розпочиналася від впадіння Ягорлика (його турецька назва – Кайнар) у Дністер і далі проходила течією цієї річки до її витоків (протяжність кордону по руслу Ягорлика становила 66 км). Звідти кордон пролягав суходолом, а південніше того місця, де згодом постав Юзефгород (сучасна Балта), визначався по середньо-нижній течії р. Кодима. Далі, від її русла, він пролягав по Богу (Південному Бугу) до впадіння в нього з півночі притоки Синюха⁸³. По р. Синюха, від її впадіння у Бог на півдні й до гирла Гірського Тікича на півночі, Брацлавський крилос-офіціалат межував з переважно неосвоєними просторами Дикого Поля (на відстані 105 км), що охоплювали землі між Богом і Дніпром (тогочасні джерела називають його “Запорогами”, “Запоріжжям”). Тривалий час Річ Посполита вважала ці терени своїми, однак на основі Андрусівського 1667 р., Бахчисарайського 1681 р. та “вічного” 1686 р.

⁸¹ Див. класичну працю про степовий кордон Європи, де багато уваги присвячено Причорномор’ю: *McNeill W. H. Europe’s Steppe Frontier 1500–1800.* – Chicago, 1964. Спираючись на його теоретичні висновки, концепт “лінейних кордонів” на прикладі Східної Європи застосовує також: *Kołodziejczyk D. Od stanic kresowych do rogatek. Rozwój pojęcia granicy linearnej w Europie Wschodniej // Barok.* – Warszawa, 1996. – Т. 3. – № 2 (6). – S. 53–54.

⁸² *Kołodziejczyk D. Od stanic kresowych do rogatek...* – S. 54–55.

⁸³ Скрупульозний аналіз документації державного розмежування 1703 р. та політичних подій, що зумовили його проведення, можна знайти в статті: *Крикун М. Г. Матеріали розмежувань Речі Посполитої з Турецькою імперією на українських землях 1680 і 1703 рр. // Проблеми слов’язознавства.* – Львів, 1992. – Вип. 44. – С. 8–13. Див. також: *Його ж. Административно-территориальное устройство...* – С. 88–92, 100.

мирних договорів вона їх втратила. У 1752–1764 рр. північні райони Дикого Поля, де до того існували різноманітні, переважно козацькі військові формування, увійшли до області Нова Сербія, що підлягала імперії Романових, а з 1764 р. – до утвореної тоді Новоросійської губернії⁸⁴.

Теоретично таку саму конфігурацію, що й державний кордон, мала б мати на півдні Брацлавщини й межа Львівської єпархії. Однак прикордонний статус цих територій наклав свій відбиток на особливості формування тут еклезіального кордону. Як засвідчують реєстри храмів та протоколи генеральних візитацій, протягом першої третини XVIII ст. Унійній церкві, за винятком вузької смуги землі в долині Дністра, не вдалося “освоїти” ці переважно безлюдні простори, що межували зі Степом. Фактично кордон між Рашківським намісництвом і турецькими володіннями на початку 1730-х рр. умовно пролягав уздовж русла річки Тростянець. Далі на північ він ішов у напрямку розташованих на схід від Рашкова парафій Шершенівці (Шершинці) та Грабова (Грабове), максимально на відстані 20 км від Дністра. Єдиною висунутою далеко на схід унійною парафією була Саврань (Любомирка) у верхів’ях Ягорлика, котра з’явилася тут, найвірогідніше, в середині 20-х років XVIII ст. Генеральна візитація 1731 р. зафіксувала в цьому містечку діючий дерев’яний, під солом’яним дахом храм Покрову Пресвятої Богородиці. У збудованій 1726 р. церкві душпастирював о. Матвій, висвячений у Молдавії 1728 р. Очевидно, священик самовільно обійняв парафію, оскільки не мав презенти колятора та “архіпастирського благословення” Атанасія (Шептицького). Надзвичайно інтригуючим є уточнювальний запис у візитаційному протоколі, що Саврань Рашківського маєткового ключа перебуває під “козацьким захистом” (“pod Gardem Kozackim”)⁸⁵. Як можна здогадуватися, Савранська унійна парафія діяла на території, контрольованій козаками або із Запорозької Січі, або ж з т. зв. Ханської України, що підлягала турецькому султанові.

Лише наприкінці 40-х – на початку 50-х років XVIII ст. парафіяльна мережа Львівської єпархії досягла державного кордону, прокладеного по Ягорлику. У цей період церковну межу з османськими володіннями, з півдня на північний схід, маркували діючі вздовж правого берега Ягорлика унійні парафії Ягорлик, Довбань, Тискулунг (Кискулунг), Вікна, Коси і Глибочок. Дещо західніше від течії Ягорлика знаходилися парафії Чорна, Тополяни, Гавиноси, Кульня, Нестоїта та Ковбасна (більшість із них локалізуються вздовж течії Сухого Ягорлика). Південніше поселення Тимкове єпархіальна межа повертала на північний схід у напрямку річки Кодима, йдучи вздовж лівого її берега до містечка Саврань, де проходила течія Південного Бугу. Загальна довжина тогочасної межі Львівської єпархії з турецько-татарськими володіннями – від гирла Ягорлика до впадіння Кодими в Бог – становила тут 213 кв. км⁸⁶.

Південна молдавсько-турецька межа Львівської єпархії, тільки-но стабілізувавшись у 40-х роках XVIII ст., невдовзі зазнала радикальних змін.

⁸⁴ Крикун Н. Административно-территориальное устройство... – С. 93–94.

⁸⁵ НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 376.

⁸⁶ Крикун Н. Административно-территориальное устройство... – С. 100.

1748 р. в канцелярії Київської унійної архієпархії було укладено реєстр церков, у який вперше потрапили втрачені нею наприкінці XVII – на початку XVIII ст. парафії Брацлавщини. У цьому переліку фігурує також Рашківське намісництво, яке тоді налічувало 36 парафіяльних храмів⁸⁷ (на середину 1750-х рр. до намісництва належало вже 46 церков⁸⁸). Унаслідок затяжного територіального конфлікту, що розгорівся між львівським єпископом Левом (Шептицьким) і київським митрополитом Флоріаном (Гребницьким) у 1749–1754 рр., Святоюрська катедра позбулася Брацлавського крилосу-офіціалату. На основі рішення Римського Апостольського престолу його було повернуто митрополичій архієпархії, і відтоді він уже ніколи не фігурував на мапі Львівського владитства. Можливо, лівий берег Дністра опинився під контролем митрополита Гребницького вже на початку 1752 р. На ймовірність такого швидкого розвитку подій вказує зміст пастирського листа, виданого генеральним офіціалом Київської архієпархії Пилипом Феліціаном (Володковичем) на адресу рашківського намісника. Згідно з цим листом унійний намісник Подністров'я в середині квітня 1752 р. мав прибути на єпархіальний собор у Бердичеві, де зазвичай збиралося руське духовенство Брацлавського та Київського воєводств⁸⁹. Таким чином, у 1752–1755 рр. Львівська єпархія перестала межувати з Запоріжжям, турецькими володіннями та землями, які перейшли до Росії. Її молдавська межа на сході також зазнала редукації, набувши своєї “звичної” протяжності. Як і в XV–XVII ст., вона завершувалась у другій половині XVIII ст. на берегах Мурафи, де традиційно проходила подільсько-брацлавська історико-географічна межа.

* * *

Південний молдавський кордон Галицької (Львівської) єпархії був однією з найбільш сталих і безконфліктних еклезіальних меж у Центральній і Східній Європі. Практично на всій її протяжності природну роздільну лінію

⁸⁷ Архив СПбИИ. – Кол. 52: Павел Доброхотов. – Оп. 2. – Картон 9. – № 1. – Л. 249–249об. (Registr cerkwi Archidiecezyi Metropolitalney Kijowskiej. 1748 r.).

⁸⁸ НМЛ. – Ркл–71. – Арк. 42, 122, 124–125 (Expeditiones Varias in Anno 1737–1741); Ркл–72. – Арк. 5 (Acta Gratiiosa sub Athanasio Metropolita ab Anno 1741 ad 1742); Ркл–74. – Арк. 23–23зв., 27зв.–28зв., 45, 57–57зв. (Acta Gratiiosa sub Athanasio Metropolita ab Anno 1742 ad 1748); Державний архів Житомирської обл. – Ф. 178. – Оп. 53. – Спр. 2. – Арк. 80–91зв. (Wizyta Generalna Cerkwiey Dekanatu Raszkowskiego 1783–1784 roku); ІР НБУ. – Ф. I. – № 2459. – Арк. 299, 334 (Prothocollum Gratiarium stante officio administratoriali archiepiscopatus kijoviensis et metropoliae totius Russiae... anno 1747 expeditarum et emanatarum); Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф. 1040. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 492 (Akta konsystorza i sądu duchownego kijowskiej archidiecezji metropolitańskiej z lat 1749 – 1751); НМЛ. – Ркл–79. – С. 706–707, 709 (Matricula Ordinatum Diaecesanorum[m] Leopoliens[is], Haliciens[is] et Camenecens[is] ab Anno 1730 ad Annum 1747. Tomus II); *Похилевич Л.* Сказания о населенных местностях Киевской губернии / Перевид.; авт. вступ. ст. О. В. Стародуб, Є. А. Чернецький. – Біла Церква, 2005. – С. 283; Труды Подольского церковного историко-археологического общества. – Каменец-Подольск, 1905. – Т. 9. – С. 17–22, 26–27, 29–32, 34–36, 41–45, 47–48, 52–54, 833–836, 839–845.

⁸⁹ ІР НБУВ. – Ф. XVIII. – № 178. – Арк. 1–1зв. (друкований формуляр церковно-слов'янською мовою).

із Сучавською (Яссською) митрополією Молдавського князівства протягом XV–XVIII ст. творили водні артерії – стрімкий гірський Черемош та повільний і водночас широкий повноводий Дністер. Ані в добу пізнього середньовіччя, ані в ранньомодерний період цей географічний бар’єр зазвичай не був перешкодою для культурного діалогу, соціальної комунікації й духовних взаємовпливів між мирянами й духовенством тісно пов’язаних між собою церковних традицій – киевохристиянської та русько-волоської. Навіть протягом “унійного” XVIII ст. низка застережних актів Львівської, Кам’янецької й Брацлавської консисторій та конфесійних за риторикою пастирських листів і послань львівської ієрархії засвідчують динамічний рух на молдавсько-галицькому (львівському) пограниччі. Живим прикладом цих взаємовпливів була відчутна присутність “волоського” духовенства на теренах Поділля й Брацлавщини. Воно справляло помітний вплив на місцеве релігійне життя, формуючи на локальному рівні своєрідний “пограничний” християнський етос, що містив елементи як молдавсько-православної побожності, так і регіональної культури русинів Правобережжя. Вражаючи статистику присутності “волоських духовних” на Лівобережному Подністров’ї наводить генеральна візитація 1726 р. – з більш як тридцяти парафій Рашківського намісництва вони проживали у 23-х, а ще чотири душпастирі отримали ієрейські свячення “на Волощині”⁹⁰. Про значну їхню частку серед священників у Брацлавському та Подільському воєводствах виразно свідчить лист Атанасія (Шептицького) від 26 травня 1732 р., адресований місцевим землевласникам і водночас коляторам унійних парафій. У ньому митрополит, скаржачись на кліриків з Молдавії, що ті “гублять не тільки свої душі, але й душі своїх парафіян, вірних Христових”, передбачав низку заходів Унійної церкви, спрямованих на усунення з теренів Правобережної України православного духовенства волоського походження. У цьому київському митрополитові мали допомагати його “пастирські комісари” (візитатори) та світські уряди панських дворів. Ініціатива Шептицького знайшла також підтримку сеймика шляхти Брацлавського воєводства (1731 або 1732 рр.), який заборонив власникам земських посіlostей приймати у своїх добрах мандрівних кліриків-волохів і “не давати таким волоцюгам протекції”⁹¹.

Ігор Скочиляс (Львів). **Південна межа Галицької (Львівської) єпархії у XV–XVIII століттях (Історико-географічний аспект).**

Південний кордон Галицької (Львівської) єпархії був одним з найбільш сталих і безконфліктних еклезіальних меж у Центральній і Східній Європі. Практично на всій

⁹⁰ НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 487–491зв. Зокрема, священник зі с. Цибулівка о. Дмитрій “волошин” близько 1717 р. отримав рукоположення від яського митрополита Гедеона (там само. – Арк. 488зв.). Натомість о. Василь Детимерко з Рашкова “святився на Волощині в єпископа Сави Гуського в Яссах” (там само. – Арк. 491зв.). Щодо пароха с. Хрустова о. Андрія “волошина” візитатори з’ясували, що він прибув на парафію після Великодня 1726 р. “z za Dniestru” (там само. – Арк. 493зв.).

⁹¹ ЛНБ. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. МВ–513. – Арк. 321–322 (“Щоденник” (книга понтифікальних чинностей) митрополита Атанасія (Шептицького)).

його протяжності природну роздільну лінію із Сучавською (Яською) митрополією Молдавського князівства протягом XV–XVIII ст. творили водні артерії – ріки Черемош та Дністер. Ані в добу пізнього середньовіччя, ані в ранньомодерний період цей географічний бар'єр зазвичай не був перешкодою для культурного діалогу, соціальної комунікації й духовних взаємовпливів між мирянами й духовенством тісно пов'язаних між собою церковних традицій – киево-християнської та русько-волоської. Навіть протягом “унійного” XVIII ст. джерела фіксують динамічний рух на молдавсько-галицькому (львівському) пограниччі. Прикладом цих взаємовпливів була помітна присутність “волоського” духовенства на теренах Поділля й Брацлавщини. Воно справляло помітний вплив на місцеве релігійне життя, формуючи на локальному рівні своєрідний “пограничний” християнський етнос, що містив як елементи молдавсько-православної побожності, так і регіональної культури русинів (українців) Правобережжя.

Ключові слова: єпархія, кордон, Поділля, Європа, Правобережжя.

Игорь Сkochилиас (Львов). Южная граница Галицкой (Львовской) епархии в XV–XVIII столетиях (Историко-географический аспект).

Южная граница Галицкой (Львовской) епархии являлась одним из наиболее стабильных и бесконфликтных еклезиальных рубежей в Центральной и Восточной Европе. Практически на всей ее протяженности природную разграничительную линию с Сучавской (Яской) митрополией Молдавского княжества в XV–XVIII ст. формировали водные артерии – реки Черемош и Днестр. В эпоху позднего средневековья и в раннее новое время этот географический барьер, как правило, не был препятствием для культурного диалога, социальной коммуникации и духовных взаимных влияний между мирянами и духовенством тесно связанных между собой церковных традиций – киево-христианской и русько-валашской. Даже на протяжении “унийного” XVIII ст. источники фиксируют динамическое движение на молдавско-галицком (львовском) пограничье. Примером таких взаимодействий была заметное присутствие “валашского” духовенства в приходах Подолья и Брацлавщины. Оно оказывало заметное влияние на местную религиозную жизнь, формируя на локальном уровне своеобразный “пограничный” христианский этнос, составляющей которого были как элементы молдавско-православной набожности, так и региональной культуры русинов (украинцев) Правобережья.

Ключевые слова: епархия, граница, Подолье, Европа, Правобережье.

Ihor Skochylias (Lviv). The Southern Border of the Galician (Lviv) Eparchy in the 15th to the 18th Centuries (Historical and Geographical Aspects).

The Southern border of the Galician (Lviv) Eparchy was one of the most stable and peaceful ecclesiastical borders in Central and Eastern Europe. During the 15th to the 18th centuries the Cheremosh and Dnister rivers made a natural dividing line almost along its whole length. Both in the Late Medieval and Early Modern periods this geographical barrier would not prove to be an obstacle to cultural dialog, social communication and mutual spiritual influence between the laity and clergy of the closely related Kyivan and Ruthenia-Moldavian ecclesiastical traditions. Even during the ‘Uniate’ era of the 18th century dynamic movements on the Moldavian-Galician (Lviv) borderland are recorded in the documents. The prominent presence of the ‘Moldavian’ priests on the territory of Podilia and Bratslav regions is an example of the mutual influence. They had a conspicuous effect on the local religious life forming a certain ‘borderland’ ethos on the local level, which included elements of both the Moldavian-Orthodox religiosity and the Right-Bank Ruthenian regional culture.

Key words: eparchy, borderland, Podilia, Europe, Right-Bank Ukraine.